

**AVRUPA PARASAL BİRLİĞİ TÜRKİYE AÇISINDAN BİR
OPTİMUM PARA SAHASI MIDIR?**

Ümit Barış URHAN

NİSAN 2005

İZMİR

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	3
1. Geleneksel Optimum Para Sahası Teorisinin Gelişimi ve Koşulları	4
1.1. Sık ve Büyük Ölçekli Asimetrik Şoklarla Karşılaşılması	6
1.2 Üye Ülkeler Arasında Faktör Hareketliliğinin Tam Olarak Sağlanması	7
1.3 İhracatta Çeşitlendirmenin Bulunması	8
1.4 Üye Ülke Ekonomilerinin Dışa Açıklık Seviyesi	8
2. Optimum Para Sahası Teorisindeki Son Gelişmeler ve Ampirik Çalışmalar	9
3. Optimum Para Sahası Teorisi Çerçevesinde Türkiye Çalışmaları ve Sonuçları	12
SONUÇ	16
KAYNAKÇA	17

GİRİŞ

Avrupa Birliği, birlik olmasının sonucu olarak 1999 yılında parasal birliğe geçmiştir. Birliğin nihai amacı olan ekonomik birliktelik, parasal birliğe geçişle daha ileri bir boyuta taşınmıştır. Avrupa Birliği, parasal birliğe geçişte özellikle Almanya'nın baskın tutumuna karşılık, başta İngiltere olmak üzere bazı ülkelerin bu birlikte yer almaması, konunun avantaj ve dezavantaj boyutlarıyla incelenmesini gerekli kılmaktadır. lkeler birçok iktisadi konuda farklılık göstermektedirler ki bu farklılıklar beraberinde sorunları da getirmektedir. Bu sorunları en aza indirmek için kurulan parasal birlikler ile; kendi paralarından vazgeçerek kendi paralarını sabitledikleri ortak bir parayı kabul eder ve birlik dışındaki ülkelerle esnek döviz kurunu seçerler. Bugün zellikle Türkiye ihracatının önemli bir kısmını Euro bölgesine yapmaktadır. Parasal birlik bu yönüyle de Türkiye açısından önemli olmaktadır.

Çalışmanın amacı; AB'ye girme eşiğinde olan Türkiye'nin parasal birliğe katılmasının yükleyeceği maliyetleri ve getireceği avantajları optimum para sahası teorisi çerçevesinde analiz etmektir.

Çalışmanın birinci blmde geleneksel optimum para sahası teorisinin gelişimi ele alınacak ve kuramın koşulları sistematik olarak incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci blmde optimum para sahası teorisi literatüründe son gelişmeler ve ampirik çalışmalar ışığında değişimler, günümüz parasal birliğini daha iyi anlayabilmek amacıyla, incelenmiştir.

Çalışmanın nc ve son blmde ise Türkiye'nin parasal birliğe katılımının avantaj ve dezavantajları, Türkiye'de optimum para sahası teorisi çerçevesinde yapılmış çalışmalar ve sonuçları bağlamında değerlendirilmiştir.

1. Geleneksel Optimum Para Sahası Teorisinin Gelişimi

Optimum Para Sahası , ilk kez; 1999 Nobel ekonomi ödülü sahibi Robert Mundell tarafından yayınlanan makalede ele alınmıştır. Mundell makalesinde iki ülkeli bir dünya modeli kullanmıştır. Modelinde bu ülkelerin Kanada ile ABD olduğunu ve aralarında esnek döviz kurunun mevcut olduğunu belirtmiştir. Mundell iki ülkeyi kendi içinde doğu ve batı olmak üzere ikiye ayırmış; iki ülkenin de doğusunun imalat sanayi mallarında, batısının ise doğal kaynak ürünlerinde uzmanlaştığını ve doğal kaynak ürünlerinde bir talep fazlası olduğunu varsaymıştır. Talepteki kaymanın ilk etki olarak her iki ülkenin batı yakasında enflasyonist bir baskı ve doğu yakasında ise işsizlik yaratacağını vurgulamıştır. Bu durumda ABD para otoritelerinin para arzını arttırarak işsizliği düşürebileceğini fakat bu politikanın ülkenin batısında enflasyonu arttıracığını veya daraltıcı bir para politikası izleyerek batıda enflasyonu düşürürken doğuda işsizliği arttıracığını ve bu problemin Kanada için de geçerli olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda esnek döviz kurları geçerliken iki ülke arasında yumuşak bir uyum mekanizmasının mevcut olduğunu fakat bunun bölgeler arasında mümkün olamayacağını vurgulamıştır. Bu duruma çözüm olarak; eğer ABD'nin batısı ile Kanada'nın batısı kendi aralarında ve ABD'nin doğusu ile Kanada'nın doğusu da kendi aralarında sabit döviz kuru ve her iki ülkenin doğusu ile batısı da kendi aralarında esnek döviz kuru uygularsa o zaman her iki ülkenin para otoriteleri batı kesiminde daraltıcı, doğu kesimlerinde genişletici para politikaları uygulayarak aynı anda enflasyon ve işsizlik sorununun üstesinden gelebilirler demiştir¹.

Bu bağlamda esnek döviz kurları geçerliken Mundell' e göre optimum para sahasının ülkelerin resmi sınırları dahilindeki fiili para alanı olması gerekmemektedir. Mundell makalesinde kur alanını döviz kurlarının sabitlendiği yer olarak tanımlar ve bir alanın optimum para sahası olabilmesi için bu alan içerisinde düzeltici rol üstlenebilecek yeterli iç bölge iş hareketliliğinin olması gerekir ki burada esnek döviz kurları ayarlanabilsin. Mundell'e göre optimum para sahasının oluşturulması için diğer önemli kriterler şunlardır² ;

¹ Ahmet Samsar, 'Optimal Para Alanı Çerçevesinde Türkiye Analizi', Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s.5

² Robert A. Mundel, 'Optimum Currency Areas' American Economic Review , No:51 ,1961 , ss. 657-665

- Açıklık- ekonominin büyüklüğü
- Ürün çeşitliliği
- Enflasyon oranlarının benzerliği
- Ekonomik entegrasyon

Optimallik ise bir başka açıdan şu şekilde tanımlanmaktadır; Eğer ortak bir para sahası içerisinde para ve maliye politikalarında istikrara ek olarak, birlik dışındaki ülkelere uygulanacak esnek döviz kuru sistemi ile ülkelerde tam istihdam ve ödemeler dengesi ile iç fiyatlarda istikrar sağlanıyor ise , bu amaçların en düşük maliyetle gerçekleştirildiği alan optimum para sahası olacaktır³.

Teoriye yakın dönemlerde önemli bir katkıda Kenen'den⁴ gelmiştir. Kenen makalesinde dışsal şokların ekonomi üzerindeki etkisini incelemiş bu amaçla tam rekabetçi, tek bir girdi kullanan ve standartlaştırılmış iş gücüne sahip dört ekonomi seçmiştir. Bu ekonomilerden birinci ve ikinci ekonomilerde çıktı çeşitlendirilmiştir. Her iki ülke bir ihrac bir de ithal-rekabetçi mal üretmektedir. Üçüncü ve dördüncü ekonomiler sadece ihrac malı üretiminde uzmanlaşmıştır. Ayrıca; birinci ve üçüncü ekonomilerin küçük buna karşılık ikinci ve dördüncü ekonomilerin büyük ekonomiler olduğu varsayımı yapılmıştır. Sonuçta, iki küçük ekonomiden mal çeşitlendirmesi olan küçük ekonomide eğer ihrac malı endüstrisinin işgücü talebinin ücret esnekliği çok daha yüksekse o zaman o küçük ekonominin işsizlik oranında küçük bir azalma yaşanacağı; büyük ekonomiler için de küçük ekonomiler için geçerli olan sonucun geçerli olduğu dile getirilmiştir. Kenen'e göre; optimum para alanı içinde yer alacak ülkelerin yüksek bir üretim çeşitlendirmesine gitmesi gerektiği vurgulanmış ve eğer ülkeler yada bölgeler üretimde uzmanlaşırlarsa dışsal şokların bu ekonomiler üzerinde asimetric etkilerinin olacağı sonucu üzerinde durulmuştur⁵.

Geleneksel optimum para sahası teorisi, esnek döviz kuru veya sabit döviz kuru tartışmalarından kaynaklanmakla beraber, temelde ortak para biriminin uygulanacağı

³ Robert I. McKinnon, 'Optimum Currency Areas' American Economic Review No:53, 1963, ss. 717-725

⁴ Peter B. Kenen, 'The Theory of Optimum Currency Areas; An Eclectic View' In; Mundel .R.A. ve A.K. Swoboda (Ed.), Problems of the International Economy, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1969, ss.41-60

⁵ Ahmet Samsar, 'Optimal Para Alanı Çerçevesinde Türkiye Analizi', Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s.6

bölgenin özelliklerinin ne olması gerektiği üzerinde durmuştur. Teoriye göre belirli bir bölgedeki ülkeler arasında parasal birliğin sağlanabilmesi için bazı koşullar gereklidir. Bunlar;

- Parasal birlik içerisinde yer alacak ülkelerin ekonomik yapılarının benzer olması,
- Üye ülkelerin asimetrik şoklarla karşılaşmaması,
- Ekonomik şoklar karşısında üretim faktörleri hareketliliği, reel ücretlerin ve fiyatların esnekliği ve mali federalizm aracılığı ile ülke ekonomilerinin birbirlerine uyum gösterebilmesi,
- Parasal birliğe üye ülkelerin birbirleriyle önemli oranlarda ticaret partneri olmaları,
- Ülkelerin milli gelirleri içerisinde dış ticaretin yerinin büyük olması,
- Para ve maliye politikalarının üye ülkelere eş güdümün sağlanmasına yönelik adımların atılmasıdır⁶.

Geleneksel optimum para sahası teorisi yaklaşımına göre bu koşullar, birlik içerisinde tam istihdamın, fiyat istikrarının ve ödemeler dengesinin sağlanmasının yanı sıra birliğe üye ülkelerin sık ve büyük ölçekli asimetrik şoklarla karşılaşmaması, üretim faktörleri hareketliliğinin sağlanması ve ekonominin dışa açıklık derecelerini içermektedir⁸.

1.1. Sık ve Büyük Ölçekli Asimetrik Şoklarla Karşılaşılmasın

Toplam talep eğrisinde kaymalarla kendini gösteren talep şokları; ekonominin işleyiş sürecinde, bireylerin davranışlarında ve beklentilerinde meydana gelen değişmelerle, kamu otoritelerinin ekonomi politikaları dışında gerçekleştirdiği uygulamalar olarak tanımlanır. Parasal birliğe katılmış ülkelerin benzer üretim yapılarına ve simetrik dalgalanmaya sahip olmaları gerekir. Bu koşulun gerçekleşmesi ani şoklarda uygulanması muhtemel ortak ekonomi politikalarının etkinliğinin artmasını sağlayacaktır. Ancak uygulanacak ortak para politikası parasal birlik dahilindeki bazı ülkelerin şoku atlatmasını sağlarken bazılarında imkan sağlayamayacaktır. Ancak benzer konjonktürel yapı üye ülkelerde makroekonomik

⁶ Özgür Tonus, 'Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye', İktisadi Kalkınma Vakfı, Ekim 2000, s. 5

⁸ Birinci bölümün alt başlıklarında konu Özgür Tonus'un sınıflandırması çerçevesinde işlenmiştir.

değişkenlerin (faiz, işsizlik oranları gibi) benzer seviyelere ulaştırılmasının yanında uygulanmakta olan ekonomi politikasının her ülkede benzer olmasını sağlayacaktır.

Asimetrik şoklar durumunda, birlik üyesi ülkeler arasında döviz kurlarının ortadan kaldırılması nedeniyle müdahale döviz kuru araçları ile yapılamayacak, dolayısıyla da parasal birliğin farklı bölgeleri şoktan asimetrik olarak etkilenecektir⁷.

Konu bağlamında AB örneğine bakıldığında yapılan bazı çalışmalar arz ve talep şoklarına duyarlılık açısından AB ülkelerini iki ana gruba ayırmanın mümkün olduğunu göstermektedir.⁸ Birinci grup genelde çekirdek ülkeler olarak adlandırılmaktadır. Bunlar birbirleriyle daha çok entegre olmuş, birbirlerine paralel arz ve talep şoklarına maruz kalan ülkelerdir. Diğer ülkeler ise çevre ülkeleri olarak adlandırılmış ve bu ülkelerin çekirdek ülke ekonomileri ile daha az paralellik gösterdikleri tespit edilmiştir. Bu nedenle uygulanacak olan para politikasının çevre ülkelerden çok çekirdek ülkelerin ihtiyaçlarına cevap vermeye dönük olacağı sonucuna varılabilmektedir. Diğer taraftan hiçbir ülkenin ekonomisinde önemli oranlarda sektörel yoğunlaşma gözlenmediği bir durumda, sektörel bazda hissedilen şokların yaratacağı etkinin bütün ülkelerde benzer olması beklenebilir⁹.

1.2. Üye Ülkeler Arasında Faktör Hareketliliğinin Tam Olarak Sağlanması

İstikrarlı bir parasal birlik ve tam anlamıyla bir optimum para sahasının gerçekleştirilebilmesi için üye ülkeler arasında üretim faktörlerinin hareketliliğinin tam olması gereklidir. Üretim faktörlerinden özellikle işgücü hareketliliği, ülke dış şoklarla karşılaştığı zaman yapılacak nominal döviz kuru ayarlamalarına benzer etkiyi yaratabilmektedir. Ancak Mundell'in optimum para sahası teorisinde, üretim faktörleri hareketliliğinin ülkenin iç ve dış dengeyi sağlayabilmesinde gerekli koşulların ne olduğuna bir açıklık getirilmemiştir.

Üretim faktörlerinde homojenlik, teknolojiye meydana gelen değişimlerden etkilenebilecek faktör yoğunlukları, üretim faktörlerinin doğrusal derecesi gibi unsurlar faktör hareketliliğinden beklenen sonuçları doğrudan etkilememektedir. Teoride (Mundell), işgücü hareketliliği olarak dile getirilen faktör hareketliliğinin aksine sermaye

⁷ Özgür Tonus, 'Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye', İktisadi Kalkınma Vakfı, Ekim 2000, s. 5

⁸ B. Eichengreen, 'Is Europe an Optimum Currency Area?', NBER Working Paper, No:3579, National Bureau of Economic Research, 1991, ss.2-10

⁹ T. Bayoumi and B. Eichengreen, 'Is There a Conflict Between EC Enlargement and European Monetary Unification', Greek Economic Review 15, 1991, ss.131-154

hareketliliğine de değinilmemiştir. Bütün bu eksikliklere ek olarak, işgücü hareketliliğinin maliyeti ve yapısal nedenlerden kaynaklanan işgücü göçü gibi faktörler de ülkenin iç ve dış dengeyi sağlamasını olumsuz etkileyebilir¹⁰.

1.3. İhracatta Çeşitlendirmenin Bulunması

Optimum para sahasına katkılarıyla tanınan Kenen tarafından savunulan görüşe göre; üretimde çeşitlilik sağlamış bir ülkenin ihracatının da çeşitlenmiş olacağı varsayılarak, böyle bir ülkenin ticaret hadlerinin dış talepteki değişimlerden kaynaklanan ödemeler dengesi probleminden fazla etkilenmeyeceği ileri sürülmektedir. Bu durumun gerçekleşebilmesi için; talebi azalan bir malın ülke ihracatı içerisinde önemli bir payının olmaması gerekmektedir. Böylelikle talebi azalan mal, toplam üretimin ve istihdamın küçük bir kısmını oluşturacağı için, dış şokun neden olacağı işsizlik diğer sektörler tarafından emilecek ve sabit kur sistemi içerisinde ülke dengeye gelecektir. Ancak Kenen'e göre üretim yapısı çeşitliliğine sahip olmayan az gelişmiş ülkeler, gelişmiş politika araçlarına sahip olmamaları nedeniyle nominal döviz kuru araçlarına daha sık başvurma ihtiyacı duyacak, hatta bu ülkelerin tam esnek kur uygulamaları daha uygun olacaktır¹¹.

1.4 Üye Ülke Ekonomilerinin Dışa Açıklık Seviyesi

Dışa açık ve büyük ekonomiler, genellikle sabit döviz kuru sistemini tercih etmektedirler. Çünkü bu ekonomiler için döviz kuru ayarlamaları, bazı özel durumlar dışında sıkça başvurulan bir politika aracı değildir. Ülkenin esnek fiyat ve faiz yapısına sahip olması ve sermayenin hareketliliğinin ve verimliliğinin yüksek olması iç ve dış dengeyi sağlamasına yardımcı olmaktadır. Ancak nisbeten küçük ve ihracat gelirine dayalı ekonomiler döviz kuru ayarlamalarına daha sık başvurumaktadırlar. Bu nedenle de elde edilecek kazanç, parasal birliğe katılacak ülkelerin ekonomik yapılarının benzer olmasıyla yakından ilgilidir.

Ülkelerin parasal birlik ile elde edecekleri refah kazancı, dışa açıklık dereceleri ile yakından ilişkilidir. Örneğin; işlem maliyetlerinin ortadan kalkması ile küçük ama dış

¹⁰ Okan Aktan, 'Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi', Hacettepe Üniversitesi İİBF Yayınları, No:4, Ankara, 1983, s. 87

¹¹ Özgür Tonus, 'Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye', İktisadi Kalkınma Vakfı, Ekim 2000, s. 6

ticaret hacmi geniş bir ülkenin refah kazancı, büyük ama dışa kapalı bir ülkenin refah kaybından büyük olacaktır. Geleneksel optimum para sahası teorilerinde bir kriter olarak kabul edilen dışa açıklık derecesi, toplam üretim içerisinde dış ticarete konu olan malların oranı ile tanımlanmaktadır¹².

Dışa açık ekonomilerde para aldanmasının daha az olacağı savunulmaktadır. İthalatın, tüketim içerisindeki payının yüksek olduğu küçük bir ülkede döviz kuru değişmelerinin reel gelir üzerine etkisi çok yüksek olabilir. Bir ekonomi ne kadar dışa açıksa döviz kuru değişmelerinden iç fiyatlara yansıma da o kadar fazla olacaktır. Döviz kurundaki değişmeler, iç fiyatlarda aynı oranda bir değişme meydana getirecekse; örneğin ücretler, ithal mallarını içeren bir endekse bağlanırsa (bu endeks içerisinde dış ticarete konu olan malların yer alması gerekir), esnek kur uygulamasının etkinliği ortadan kalkacaktır¹³

Birbirleriyle yoğun ticari ilişki içerisinde bulunan ülkelerin parasal birliğe yönelmesinin bir diğer avantajı da, sabit kur sisteminin ödemeler dengesi istikrarına yardımcı olmasıdır. Açık ekonomilerde yüksek marjinal ithalat eğilimi sebebiyle toplam talebe yönelik kısıtlayıcı veya teşvik edici politikalarla dış dengesizliğin giderilmesi mümkün olacaktır. Ayrıca ödemeler dengesine gelir yaklaşımı açısından bakıldığında, marjinal ithalat eğiliminin yüksekliği ölçüsünde gelir çarpanının düşük olması nedeniyle sabit kur sistemi, istikrarlı bir gelir düzeyinin sağlanması amacıyla uygun olacaktır¹⁴.

2. Optimum Para Sahası Teorisindeki Son Gelişmeler ve Ampirik Çalışmalar

1980 ve 1990'larda Avrupa Para Birliği konusundaki gelişmeler ve makro ekonomik yaklaşımlarda yenilikler kendisini optimum para sahası teorisinde de göstermiştir. Bu dönemde optimum para sahası teorisi kapsamında içsellik kavramının gelişmesi, teoriyi etkileyen ve ilgili birçok kriterin önemini yitirmesine neden olan bir gelişmedir.

Frankel ve Rose¹⁵ ilk kez iş evrelerinin ekonomilerin içsel özelliği olduğunu ve böylece para birliğinden sonra bu evrelerin değişime maruz kaldığını savunmuşlardır.

¹² Robert I. McKinnon, 'Optimum Currency Areas' *American Economic Review* No:53, 1963, ss. 717-725

¹³ Okan Aktan, 'Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi', *Hacettepe Üniversitesi İİBF Yayınları*, No:4, Ankara, 1983, s. 76

¹⁴ Özgür Tonus, 'Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye', İktisadi Kalkınma Vakfı, Ekim 2000, s. 7

¹⁵ A.K. Rose and J.A. Frankel, 'The Endogeneity of the Optimum Currency Criteria', *NBER Working Paper*, No:5700, National Bureau of Economic Research, 1997, ss. 3-14

Ayrıca, geleneksel optimum para sahası literatürüne ait çeşitli kriterlerin para birliği tarafından etkilenen değişmez içsel değişkenler olarak ele alındığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte Frankel ve Rose; optimum para sahası kriterlerinin birleşik olarak içsel olduklarını düşündükleri için geleneksel teoride yer alan dört temel kriterin dolar ile karşılaştırılmasını eleştirmişlerdir.

Optimum para sahası kriterlerinin para birliği tarafından etkilenebilecek içsel özelliklerinin olduğunun tespit edilmesi, para birliğine girişin teorik maliyetlerini büyük ölçüde düşürmüştür. Her ne kadar Avrupa Birliği Parlamentosu, Birlik'in bir optimum para sahası olmadığını deklare ettiyse de içsellik teorisindeki gelişmelerden sonra Avrupa bölgesindeki parasal ve mali entegrasyon bir optimum para sahası durumuna getirilebilir hale gelmiştir.

İçsellik teorisi, optimum para sahası teorisinin gelişimi üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir. Bunların en önemlisi, ülkelerin parasal birlik öncesinde birçok kriteri karşılamak zorunda olmasıdır. Entegrasyon sürecinin kendisi, ülkeleri birer optimal kur alanlarına dönüştürecektir. Bunun anlamı şudur; parasal birliğe girmenin maliyeti zamanla azalacaktır.

Son yıllarda bir başka yaklaşım da yapısal VAR (structural vector-autoregression model) analizleri bağlamında Avrupa Parasal Birliğini optimum para sahası yönünden test etmek üzerine kurulmuştur. Bu yaklaşım çerçevesinde; Chadha ve Hudson Avrupa Birliği ülkelerinin optimal para alanı oluşturup oluşturamayacağını test etmek amacıyla on dört Avrupa Birliği üyesi ülkeyi ve buna ilave olarak Norveç, Japonya ve ABD'yi; çıktı reel döviz kuru ve fiyatlar seviyesi verilerini kullanarak yapısal VAR modelleriyle tahmin etmişler ve bu moel yardımıyla talep ve arz şoklarını ayırt etmişlerdir. Bu modelleri talep veya arz şoklarının reel çıktı ve fiyat dalgalanmalarında etkin olup olmadığı, arz şoklarının Avrupa Birliği ülkeleri için ne oranda korelasyon içerdiği ve talep-arz şoklarına reel çıktının ve fiyatların hangi oranda benzer tepkiler verdiği sorularına yanıtlar bulmak amacıyla kullanılmışlardır¹⁶.

¹⁶ Ahmet Samsar, 'Optimal Para Alanı Çerçevesinde Türkiye Analizi', Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s.26

Boyumi ve Eichengreen toplam arz ve talep şoklarının onbir Avrupa Topluluğu üyesi ülke ile sekiz ABD bölgesi üzerindeki etkilerini çıktı ve fiyat verilerini kullanarak analiz etmişlerdir. Blanchard ve Quah'ın toplam arz ve toplam talep şoklarını tanımlayan yaklaşımını yapısal VAR modelleri çerçevesinde işlemiş ve her ülke için farklı yapısal VAR modeli kullanmışlardır. Çalışmada kullandıkları yapısal VAR modeli hem şokların ayırt edilmesinde hem de ekonomilerin şoklar karşısındaki uyum hızının tespit edilmesinde kullanılmıştır¹⁷.

Yine yapılan ampirik çalışmalar çerçevesinde Hong Kong Enstitüsü¹⁸ tarafından Gayrisafi Yurtiçi Hasıla verileriyle yapılan eşbütünleşme testinde Çin'in kendi içinde bir optimum para sahası oluşturamayacağı ancak Doğu Çin ile Hong Kong'un bir optimum para sahası oluşturabileceği saptanmıştır. Sabit sermaye yatırımları ile yapılan eşbütünleşme testinde ise Çin ve Hong Kong'un kesinlikle bir optimum para sahası oluşturamayacağı ortaya çıkmıştır. Parasal verilerle ilgili yapılan çalışmalar da Doğu Çin ile Hong Kong'un dış şoklarda benzerlik gösterdiğini ve optimum para sahası oluşturabileceklerini saptamıştır. Tüketici Fiyat Endeksi ile ilgili uygulamada Çin'in kendi içinde tutarlı ilişkide olduğu ama Hong Kong'un kesinlikle bunun bir parçası olmadığı belirtilmiştir. Çalışmanın sonucunda eldeki veriler ışığında Hong Kong ve Çin'in şüphe götürmez bir şekilde optimum para sahası oluşturamayacakları gözler önüne serilmiştir.

Konuya farklı bir açıdan yaklaşan Bayoumi ve Eichengreen¹⁹, optimal para alanı teorisinin döviz kurunu istikrarlı hale getirecek ve parasal birliği arzulatecak özelliklere odaklandığını söylemişlerdir. Teoriye göre bu karakteristiklerden üç tanesi olan çıktının asimetrik şokunun, ticaret bağlantısının ve ülkenin ekonomik büyüklüğünün analizine yönelmişlerdir. Çıktı şokunu ise iki ülkedeki logaritmik nisbi çıktının değişmesindeki standart sapma olarak ölçmüşler ve iki ülke ihracat malları kompozisyonu arasındaki farklılığı çıktı şokları için ikinci gösterge olarak ilave etmişlerdir. İkili ticaret verilerini kullanarak ticaret bağlantısının önemini hesaplamak istemişler, bunu da ülkelerin karşılıklı olarak yaptıkları ihracatın gayrisafi milli hasılaya oranlarının ortalaması olarak

¹⁷ Ahmet Samsar, 'Optimal Para Alanı Çerçevesinde Türkiye Analizi', Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003,s.8

¹⁸ Shu-ki Tsang'Optimum Cürcncy Area for Mainland China and Hong Kong', The Economy Department of Hong Kong Baptist University, <http://www.hkbu.edu.hk/~sksang/OCA20403.pdf>, (20 Mart 2005)

¹⁹ T. Bayoumi and B. Eichengreen, 'Ever Closer to Heaven? An Optimum Currency Area Index for European Countries', *European Economic Review*, 1997, ss.761-770

hesaplamışlardır. Üçüncü olarak, iki ülkenin ekonomik büyüklüğünün ölçüsü olarak ABD doları bazında reel gayrisafi yurtiçi hasıllarının logaritmasının ortalamasını kullanmışlardır.

Çalışmanın devamında döviz kuru değişkenliğini tahmin ederek Almanya'yı üç farklı yıl için referans olarak seçmişlerdir. Döviz kuru değişkenliğinin öngörü sonuçlarına 'OCA Index' adını vermişlerdir. Bu endekse göre sonuçlar Avrupanın üç gruba ayrılabilceğini ortaya koymuştur. İlk grup Avrupa Para Birliği'ni oluşturacak ana gruptur. Bunlar Avusturya, Belçika, Hollanda, İrlanda, İsviçre ve Almanya'dan oluşmaktadır. İngiltere, Danimarka, Finlandiya Norveç ve Fransa'dan oluşan ikinci grup Avrupa Para Birliği'ne dahil olmak arzusunda olan grubu; İsveç, İtalya, Yunanistan, İspanya ve Portekiz ise Avrupa Para Birliği'ne dahil olmaktan uzak olanların içinde bulunduğu grubu oluşturmuştur²⁰.

3. Optimum Para Sahası Teorisi Çerçevesinde Türkiye Çalışmaları ve Sonuçları

Bu konuda Türkiye'de yapılmış belki de en kapsamlı çalışma ilk olarak Özgür Tonus tarafından 2000 yılında İktisadi Kalkınma Vakfı için yapılan çalışmadır²¹. Tonus çalışmasında Avrupa Parasal Entegrasyonu ve Türkiye'ye etkilerini incelemiştir. Tonus optimum para sahalarının oluşturulmasının koşullarından^w hareketle satınalma gücü paritesi teorisi çerçevesinde Türkiye'nin Avrupa Parasal Birliği'ne olası üyeliğinin uzun dönemli koşullarını araştırmıştır. Ayrıcı bunu yaparken, ek olarak, mevcut sistemdeki üye ülkelerin birlikteki kalıcılıkları ve bunun çıkarsamaları da vurgulanmıştır. Çalışmanın yöntemini oluşturan satınalma gücü paritesi teorisi; özellikle sabit döviz kuru sistemlerinde denge döviz kurunun ülkelerin iç fiyat seviyelerine, diğer bir deyişle yurtiçi satınalma gücüne bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Teori en genel biçimiyle; iki ülkenin fiyatlar genel seviyesi oranı ile nominal döviz kuru arasında bir ilişkinin varlığı biçiminde ifade edilir.

Çalışmada dikkatle incelenen bir diğer konu da Avrupa Parasal Birliği'ne Türkiye'nin nasıl ve ne ölçüde entegre olabileceği konusudur. Bu amaçla Türkiye ve Avrupa Parasal Birliği üyesi ülkeler arasında ikili reel döviz kurlarının uzun dönemli eğilimlerinin,

²⁰ Ahmet Samsar, 'Optimal Para Alanı Çerçevesinde Türkiye Analizi', Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003, s.10

²¹ Özgür Tonus, 'Avrupa Birliği'nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye', İktisadi Kalkınma Vakfı, Ekim 2000, ss. 81-93

^w Bu koşullar çalışmamızın 6.sayfasındaki koşullarla birebir aynı olduğundan tekrar edilmemiştir.

özellikle de nasıl değiştiği ayrıntılı olarak incelenmiştir. Dolayısıyla çalışmanın yöntemi açısından ikili reel döviz kurlarının durağanlık koşulları ve diğer ikili reel döviz kurları ile uzun dönemde nasıl değiştiği araştırılmıştır.

Satın alma gücü paritesine göre ülkeler arasında optimum para sahası oluşturulabilmesi için iki koşulun gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlardan ilkinde göre, reel döviz kurlarının her ülkede durağan olması, diğer bir deyişle birim köke sahip olmaması gereklidir. İkincisine göre ise, sözkonusu ülkelerin reel döviz kurları durağan olmasa bile ikili reel döviz kurlarının eşbütünleşmiş olması gereklidir. Yani uzun dönemde birlikte değişimleri gereklidir. Bu amaçla Tonus çalışmasında, önce satınalma gücü paritesi teorisini kullanarak oluşturduğu ikili reel döviz kurlarının durağan olup olmadığını çeşitli birim kök testleri ile sınımıştır. Daha sonra ise, durağan olmayan ikili reel döviz kurlarının uzun dönemde birlikte değişip değişmediklerini Johansen eşbütünleşme testi yardımıyla analiz etmiştir.

Tonus'un yaptığı eşbütünleşme testi çalışmasında Avrupa Para Birliği üyesi ülkelerin bazılarında reel döviz kurları, satınalma gücü paritesinin öngördüğü gibi durağan çıkmamış ve ikili reel döviz kurları da diğer üye ülke paraları ile uzun dönemde birlikte değişmemiştir.

Konunun Türkiye boyutunda ise, çalışmada kullanılan Avrupa Parasal Birliği üyesi ülke ulusal paraları ile ikili reel kurlarda uzun dönemde birlikte değişme eğilimi görülmemiştir. Bu sonuç da Türkiye'nin muhtemel bir Avrupa Birliği üyeliği yakın gözüke bile Avrupa Parasal Birliği'ne girişi çok uzak görünmektedir.

Türkiye açısından yapılan ikinci önemli çalışma ise Evrim Turgutlu²² tarafından gerçekleştirilmiştir. Turgutlu çalışmasında optimum para alanı ölçütlerinden ilki olarak, Türkiye'nin Avrupa Parasal Birliği ile ticari bütünleşme derecesini ele almış ve bu bağlamda fayda maliyet analizlerini gerçekleştirmiştir. 1993-2001 dönemini kapsayan her bir yıl için SITC – 2 basamak düzeyindeki 70 ürün bazında, AB – içi ihracat ile Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yapmış olduğu ihracat rakamları arasındaki korelasyon katsayısını hesaplamıştır. Aynı katsayıları, Türkiye ile karşılaştırma yapılabilmesi

²² Evrim Turgutlu, 'Parasal Birliğe Katılmanın Fayda ve Maliyetlerinin Türkiye ve Avrupa Parasal Birliği Bağlamında Analizi', Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Temmuz 2003, ss. 125-153

açısından her bir AB ülkesi için de hesaplamıştır. Çalışmanın sonucunda Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ticaret yapısının benzerliğini temsil eden korelasyon katsayısının sürekli yükseldiğini gözlemlemiştir. Aynı korelasyon katsayılarından ve her bir ülkenin Avrupa Birliği ile yıllar itibariyle yapmış olduğu ithalat ve ihracat rakamlarından yararlanarak, her bir ülke ve her bir yıl için fayda ve maliyet göstergelerini hesaplamıştır.

Fayda göstergesi olarak, her bir ülkenin Avrupa Birliği ile yaptığı ticaretin yoğunluğunu dikkate almıştır. Parasal birliğin, üye ülkelere sağlayacağı en büyük kazançlardan biri ortak para birimi kullanılması ile işlem maliyetlerinin ortadan kalkması olacağından, parasal birliğe katılacak bir ülkenin birlik ile ticari ilişkileri ne kadar yoğun olursa o ülkenin elde edeceği kazanç da o kadar yoğun olacaktır. Maliyet göstergesi olarak da, aday ülkenin ticaret yapısı ile birliğin ticaret yapısı arasındaki farklılığın yol açacağı maliyet dikkate alınmıştır. Aday ülkenin ihracat yapısı ile birliğin ihracat yapısı arasındaki ilişki ne kadar yüksekse, bu ülkenin ekonomik yapısı ve birliğin ekonomik yapısı arasında o kadar büyük benzerlik olacaktır ve bu da maliyetlerin o kadar düşük olmasını sağlayacaktır.

Çalışmanın sonuçlarının yorumlanması açısından, fayda / maliyet oranlarının 1'den büyük çıkması, ilgili ülkenin parasal birliğe katılmakla elde edeceği faydanın katlanacağı maliyetten daha büyük olacağını; bu oranın 1'den küçük çıkması ise o ülkenin elde edeceği faydanın maliyetleri karşılamayacağını göstermektedir.

Turgutlu çalışmasında; yıllar itibariyle oranlara bakıldığında, her yıl 1'den küçük olduğunu bulmuştur. Bu durum, test ettiği hipotezi²³ açısından Türkiye'nin birlik geneli ile ticari bütünleşme derecesinin yeterli olmadığından, birlik ile optimum bir para alanı oluşturamayacağı sonucuna varmaktadır.

Türkiye açısından yapılan üçüncü ve son çalışma^ö ise Ahmet Samsar²⁴ tarafından 2003 yılında yapılan çalışmadır.

²³ Hipotez; Parasal birlik üyeleri ile benzer ticari yapılara sahip olan ülkeler ekonomik ve parasal bütünleşme için en ideal adaylardır.

^ö Yapılan literatür taramasında bu denli kapsamlı bu 3 çalışmadan başka çalışmalara rastlanmamıştır.

²⁴ Ahmet Samsar, 'Optimal Para Alanı Çerçevesinde Türkiye Analizi', Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003

Samsar ampirik çalışmasının birinci bölümünde; Bayoumi ve Eichengreen'in²⁵ çalışmasından yola çıkarak optimal para alanı teorisi çerçevesinde, döviz kurlarındaki değişkenliklere dayanarak bir endeks türetmiştir. Endeks, döviz kurlarındaki değişkenliğin az veya çok oluşuna göre hangi ülkelerin oluşturacakları para birliğinin optimal para alanına daha yakın olabileceğini ortaya koymaktadır. Endeks; ikili döviz kurlarındaki değişkenliklerin; ülkelerin ikili ticaret büyüklüğü, ülkeler arası ticaretin mal kompozisyonu, ekonomik açıklığı, ekonomik büyüklüğü ve çıktı şokları gibi bağımsız değişkenler ile açıklandığı bir model oluşturularak, bu modelin döviz kurlarındaki muhtemel değişkenlik öngörüsü yapılarak elde edilmiştir. İkili döviz kurlarındaki en az değişkenlik en az maliyetli bir para alanı olarak tanımlanmıştır. Döviz kurlarındaki muhtemel değişkenliğin öngörüsü ile oluşturulan endeks kullanılarak örnek içinde yer alan yirmi iki ülkeden hangilerinin optimal para alanı oluşturmaya en yakın olduğu; bir başka deyişle bu ülkelerin bir optimal para alanı oluşturmaları halinde hangi ülkeler için bu alanın daha az maliyetli, hangi ülkeler için daha yüksek maliyetli olduğunun analizi yapılmıştır. Avrupa Birliği'ne ve daha sonra Avrupa Para Birliği'ne dahil olmayı hedefleyen Türkiye'nin yerini özellikle incelemiştir. İncelemesinin sonucunda, Türkiye'nin para birliği içerisinde yer almaya hazır olmadığı, yer aldığı durumda ise birlik içerisindeki ülkelere daha yüksek bir maliyete katlanması gerektiği sonucuna varmıştır.

Çalışmasının ikinci bölümünde ise; optimal para alanı teorisindeki farklı bir karakteristik olan şokların, ülkeler veya bölgeler üzerindeki etkisini inceleyerek o bölgenin optimal para alanı olup olmadığını test etmiştir. Teori, ülkeler ya da bölgeler arasında şok asimetrisi varsa ülkelerin yada bölgelerin optimal para alanına daha yakın olduğunu söylemektedir. Şoklar ülkeler açısından benzer nitelikteyse o zaman aynı tip politikalar ekonomik kayıpları en aza indirebilirken, asimetric şoklara maruz kalan ülkeler ortak bir para politikası ile kayıplarını en aza indirememektedirler. Buna ek olarak, ülke ekonomilerinin uyum hızı birbirinden farklı ise benzer ekonomik politikalar kayıpları en aza indirmeye yardımcı olmamaktadır.

Samsar ilk olarak döviz kuru değişkenliğine dayalı bir model tahmin etmiştir. Ardından modelin öngörü sonuçlarını kullanarak oluşturduğu endeksleri yorumlamıştır. İkinci olarak asimetric şokların analizini yaptığı bir model incelemiştir. Bu uygulamaları

²⁵ T. Bayoumi and B. Eichengreen, 'Ever Closer to Heaven? An Optimum Currency Area Index for European Countries', *European Economic Review*, 1997, ss.761-770

çerçevesinde Avrupa Para Birliği'nin optimal para alanı olup olmadığını, birlik içerisinde çekirdek bir gruptan söz edilip edilemeyeceğini ve Türkiye ile İngiltere'nin bu oluşumlar içerisindeki yerinin ne olması gerektiği analiz etmiştir.

Çalışmadan çıkan sonuçlar;

- Avrupa Para Birliği'nin bir optimal para alanı olmadığı,
- Avrupa para birliği içerisinde Almanya, Belçika ve Hollanda'nın yer aldığı bir çekirdek grubun mevcut olduğu.
- Türkiye ve İngiltere'nin Avrupa Para Birliği'ne girmeleri halinde bağımsız para politikalarından vazgeçmelerinin maliyetinin yüksek olacağıdır.

SONUÇ

Yapılan sınırlı sayıdaki ampirik çalışmalar göstermektedir ki, Avrupa Parasal Birliği'nin bile optimal para sahası olmadığı bir durumda Türkiye'nin bu birliğe girmesinden ötürü katlanacağı maliyet, getireceği faydadan yüksek olacaktır. Ancak bu analizlerin tamamının geçmiş veriler göz önüne alınarak yapıldığı gerçeğinden hareketle, pek çok çalışmada ülkelerin parasal birliğe katıldıktan sonra ekonomik bütünleşmelerinin çok daha hızlı olduğu, dolayısıyla ekonomik yapı ve ticaret benzerliği açısından kısa zamanda uyum sağlamaya başladıkları gözardı edilmemelidir.

Avrupa Birliği'ne girme yolunda olan bir Türkiye için Avrupa Parasal Birliği'de hazırlanılması gerek bir sınav niteliğindedir. Bu hazırlık çerçevesinde, Birlik'ten en yüksek faydayı sağlamak için;

- Avrupa Parasal Birliği'ndeki para politikaları sıkı sıkıya takip edilmeli ve Türkiye özelinde tartışılmalı,
- Avrupa Birliği ile mevcut ticaret yapısının artması ve ticari yoğunlaşma derecesi daha da yükseltilmeli,
- Maastricht Kriterleri çerçevesinde Türkiye'nin uyum sorunu tartışılmalı
- Parasal Birliğin bir sonucu olan ortak para politikalarının Türkiye'ye sağlayacağı faydaların ve getireceği maliyetlerin analizi dönem içerisinde incelenmelidir.

KAYNAKÇA

Aktan, Okan 'Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi', Hacettepe Üniversitesi İİBF Yayınları, No:4, Ankara, 1983

Bayoumi, Tamim and Eichengreen, Barry 'Is There a Conflict Between EC Enlargement and European Monetary Unification', Greek Economic Review 15, 1991

Bayoumi, Tamim and Eichengreen, Barry, 'Ever Closer to Heaven? An Optimum Currency Area Index for European Countries', European Economic Review, 1997, ss.761-770

Eichengreen, Barry 'Is Europe an Optimum Currency Area?', NBER Working Paper, No:3579, National Bureau of Economic Research, 1991

Kenen, Peter B. 'The Theory of Optimum Currency Areas; An Eclectic View' In; Mundel .R.A. ve A.K. Swoboda (Ed.), Problems of the International Economy, Chicago and London: The University of Chicago Press,1969,

Mundell, R.A. 'Optimum Currency Areas' American Economic Review, No:51, 1961, ss. 657-665

McKinnon, R.I. 'Optimum Currency Areas' American Economic Review No:53, 1963, ss. 717-725

Rose A.K and Frankel J.A, 'The Endogeneity of the Optimum Currency Criteria', NBER Working Paper, No:5700, National Bureau of Economic Research, 1997,

Samsar, Ahmet 'Optimal Para Alanı Çerçevesinde Türkiye Analizi', Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 2003

Tonus, Özgür ‘Avrupa Birliği’nde Ekonomik ve Parasal Birlik ve Türkiye’, İktisadi Kalkınma Vakfı, Ekim 2000

Turgutlu, Evrim ‘Parasal Birliğe Katılmanın Fayda ve Maliyetlerinin Türkiye ve Avrupa Parasal Birliği Bağlamında Analizi’, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi, Temmuz 2003

Tsang, Shu-ki ‘Optimum Currency Area for Mainland China and Hong Kong’, The Economy Department of Hong Kong Baptist University,
<http://www.hkbu.edu.hk/~sksang/OCA20403.pdf>, (20 Mart 2005)

Tebliğ Sahibi

Ümit Barış URHAN

Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

İktisat Bölümü 4. Sınıf

baris.urhan@ogr.deu.edu.tr

0532 509 94 04

Adatepe Mah. Erdem Cad. Özbey Sit. E Blok No:6/10

Buca/İZMİR